

Європейські вектори сільського туризму

<https://doi.org/10.17721/2786-4561.2024.4.special-21/19>

Кіптенко В.К.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Анотація. Український туризм, зокрема сільський, стикається з різними викликами, пов'язаними з триваючою війною, наслідками агресії проти країни та одночасними напрацюваннями щодо наближення політичного курсу країни до векторів Європейського Союзу. Туризм в першу чергу є компетенцією країн-членів ЄС. Однак, щоб витримати конкуренцію, Україна — на шляху до європейської інтеграції — має віддавати пріоритет цифровій та зеленій трансформації в єдності з керівними принципами стійкості та стійкості напрямків. Серед векторів політики існує потреба у вдосконаленні правових механізмів (також уможливаючи відповідний моніторинг і збір даних), запровадження індустріального екосистемного підходу та переходу від ринкової до дестинаційної моделі, а також слідування початковим крокам у синергії між сільським туризмом і сільським господарством (туризм орієнтований на громаду), та впровадження інновацій, включаючи цифровізацію, залучення до міжнародних мереж (Slow Food, Zero Waste, Climate Friendly Travel, Best Tourism Villages від UN Tourism тощо). Напрацьовані в ЄС практики випереджають частково «обмежене обставинами» розуміння ролі сільських територій та потенціалу їх використання в українській практиці. Без належного ознайомлення та співвідношення з ЄС, вироблення політики та розробка інструментів та механізмів її впровадження, конкурентні переваги страждатимуть зараз і в майбутньому.

Ключові слова: сільський туризм, вектори політики, Європейський Союз, Україна

European Vectors of Rural Tourism

Kiptenko V.K.

*Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
viktoriia_kiptenko@knu.ua*

Abstract. Ukrainian tourism, particularly rural, faces various challenges related to the ongoing war, consequences of aggression against the country, and simultaneous developments of approximation of the country's policy course to the vectors of the European Union. Tourism is primarily the competence of the EU member states. However, to meet the competition, Ukraine -on the way to European integration - should prioritize digital and green transformation in unity with the guidelines for the resilience and sustainability of destinations. Among policy vectors, there is a need to improve legal mechanisms (also enabling the appropriate monitoring and data collection), introduce the industrial ecosystem approach and shift from market to destination model, and follow the initial steps in synergy between rural tourism and agriculture, focuses on community-oriented tourism, and innovations, including digitalization, involvement in international networks (Slow Food, Zero Waste, Climate Friendly Travel, Best Tourism Villages by UN Tourism, etc). The practices already developed in the EU will overtake the partly "limited by circumstances" understanding of the role of rural areas and the potential of their use in Ukrainian practice. Without proper familiarization and correlation

with the EU in policy-making and designing the tools and mechanisms of its implementation, the competitive advantages will suffer now and in the future.

Key words: *rural tourism, policy vectors, European Union, Ukraine*

Вступ. Реалії сьогодення висувають чисельні виклики розвитку туризму, зокрема сільського, в Україні: військові дії й руйнівні наслідки агресії проти України на окупованих та де-окупованих територіях, потреби задоволення рекреаційно-туристичного попиту в таких умовах й нагальні завдання апроксимації українського туристичного курсу до зміни від ринкової до дестинаційної парадигм й векторів Європейського Союзу. Науково-практичний дискурс не стоїть осторонь й активно реагує чисельними конференціями й форумами, у тому числі за ініціативи та участі науковців географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Серед проблемних питань гостро наголошується на нагальній потребі висвітлення у зрозумілій та чіткій формі засад функціонування європейського простору, до яких має адаптуватися український туризм, у тому числі сільський. Власне систематизація й висвітлення ключових сучасних настанов Європейського Союзу в контексті туризму, сільського зокрема, становить мету даної публікації. Розглядаючи сільський туризм як об'єкт, ми зосередимося на предметній сутності європейських дефініцій, трендів та підходів у політиці щодо сільського туризму Європейського Союзу задля окреслення векторів європейської трансформації українського сільського туризму.

Емпірико-аналітичну основу дослідження становлять матеріали Європейського Парламенту, Європейської Комісії Подорожей та інших інституцій ЄС, а також особисті спостереження, що наголошують на потребі системного й критичного аналізу, застосування порівняння й бенчмаркінгу у визначенні перспективних напрямів розвитку політики сільського туризму в Україні.

Результати вивчення базових матеріалів Європейського Союзу засвідчують, що вагома частка туризму у ЄС реалізується у сільській місцевості. За публічними даними (Rural Observatory, EU) у 2021 43,8% ліжок туристичного розмішування надавали заклади саме у сільській місцевості, на які воночас припадало 37% ночівель. Лідерами серед країн ЄС за означеними параметрами є Франція, Італія, Німеччина, Іспанія, Греція, Австрія та Хорватія (Euroream Parliament (EP), 2023).

Зважаючи на сутнісні ознаки визначення сільського туризму, що закорінені у агрі-туризмі та перебуванні споживачів у гостинних фермерських садибах, є потреба у чіткому розумінні критеріїв, що становлять рамкові засади реалізації цього виду туризму в Європі й потребують (де правду діти) нормативно-правової конкретизації в Україні.

За Визначенням ООН Туризм (Rural Tourism, UN Tourism) сільський туризм розглядається як вид туристичної діяльності, в якому досвід відвідувача пов'язаний із широким спектром продуктів, як правило, пов'язаних із природою, сільським господарством, сільським способом життя/культурою, риболовлю та оглядом визначних пам'яток. Серед ознак критеріїв, що беруться до уваги для вирізнення сільського туризму від урбаністичного наголошується на тому, що така діяльність відбувається на теренах з низькою густотою населення, де ландшафт і землекористування визначається домінуванням сільського та лісового господарств та представлені традиційні соціальні структури та спосіб життя. Не менш поширеними та прийнятими у європейському просторі є ознаки, на яких ґрунтується визначення Організації економічного співробітництва та розвитку (EP, 2023): розташування у сільській місцевості, руральна функціональність та масштаби, традиційний характер, сталість, різноманітність видів діяльності, що представляють складну модель сільського середовища, економіки та історії.

Отже, вважається, що сільський туризм зазвичай будується на досвіді, характерному для сільської місцевості, на теренах відкритих просторів та в контакті з природою й місцевим населенням. З ним часто асоціюють фізичні активності, пов'язані з природою (прогулянки, походи, їзда на велосипеді тощо). Відзначимо, що йдеться про невеликі масштаби, діяльність у малих селах та селищах. Наприклад, ООН Туризм в якості критерію для участі в ініціативі «Найкраще туристичне село» зазначає до 15 000 населення (Best Tourism Villages, UN Tourism). Водночас, визначною ознакою сільського туризму є велика кількість приватних, часто сімейних, мікропідприємств, що зазвичай працюють як неповний робочий день або здійснюють туристичну діяльність як додаткову.

Визначення та нормативно-правові положення, щодо сільського туризму в Україні мають переважно декларативний характер через відсутність правових механізмів їх реалізації. (Гафурова, 2024). Розвиток екологічного (зеленого) та сільського туризму визнаний пріоритетним напрямом державної політики в сфері туризму Законом України «Про туризм»; сільський аграрний туризм проголошується засобом реалізації державної політики зайнятості Законом України «Про зайнятість населення»; сприяти розвитку сільськогосподарського підприємництва в сільській місцевості, зокрема сільського зеленого туризму, покликані сільськогосподарські дорадчі служби за Законом України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність». З практично-прагматичної точки зору потребують вдосконалення положення ДСТУ 9105:2021 «Національний стандарт України. Туристичні послуги. Сільський туризм. Загальні вимоги. Класифікація засобів розміщення», який фактично дублює визначення ООН Туризм, й залишає поза увагою специфіку й реалії підприємництва у сфері сільської гостинності. Нажаль, у вирішенні колізій зусилля щодо встановлення й окреслення критеріїв Спілки сільського зеленого туризму України, за участі якої ініційовано проект Закону України від 2 липня 2015 року № 2232а «Про внесення змін до Закону України У Про особисте селянське господарство» щодо розвитку сільського зеленого туризму» та проект Закону України від 14 грудня 2017 року №7400 «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування наданих послуг у сфері сільського зеленого туризму», не набули результативності. Як компетентно рекомендує Гафурова (2024), подальші зусилля у цьому напрямі мають враховувати Преамбулу регламенту (ЄС) №1305/2013 Європейського Парламенту і Ради від 17 грудня 2013 року та наслідувати заохочувані ЄС проекти, що об'єднують сільське господарство і сільський туризм шляхом просування сталих та відповідальних практик в сільських районах, природної і культурної спадщини, а також інвестицій у відновлювальні джерела енергії. Очікується, що подальші законодавчі ініціативи дозволять закріпити у понятійному та нормативно-правовому плані поняття «сільська гостинність», що у тому числі надасть можливості відповідного моніторингу й збору даних для реалістичного формування політик.

Вигоди, ризики й виклики, що пов'язані із розвитком туризму у сільських місцевостях – очевидні, втім, потребують осмислення в сенсі дестинаційної концепції туризму, світових та європейських настанов, враховуючи сучасні тренди туризму орієнтованого на громади та потенціалу сталості такого підходу.

Згідно з опитуванням ООН Туризм (UNWTO, 2023), однією з найбільших проблем для сільського туризму сьогодні є неадекватна інфраструктура – дороги, порти, аеропорти та інша інфраструктури, яка дозволяє туристам дістатися до сільської місцевості; проблеми з основними послугами, такими як системи каналізації, електрики та водопостачання; прогалини в телекомунікаційному або інтернет-покритті; відсутність медичних послуг. Ще однією серйозною проблемою, яка виявлена, є депопуляція внаслідок міграції в міста, особливо молодих поколінь. Це може призвести до браку людських ресурсів, необхідних для надання туристичних послуг – особливо важливого для такого типу туризму, який залежить від особистого контакту з місцевими жителями та автентичності.

Власне, очікується, що сільський туризм зіткнеться з особливими проблемами в рамках досягнення цілей Європейської Зеленої Угоди (European Commission, (EC), 2022). «Зелений» перехід вимагатиме ініціатив щодо зменшення використання енергії та викидів, зокрема в будівлях і на транспорті – це включає пошук стійких шляхів доставки туристів у такі, іноді віддалені, райони та транспорту в самому місці призначення. Іншими важливими заходами будуть запровадження моделей циркулярної економіки, покращення управління сміттям у закладах розміщення та ресторанах (включно з харчовими та пластиковими відходами), зниження споживання води та розробка місцевих інгредієнтів для харчових послуг. Очікується, що досягти цього за наявності такої кількості різноманітних міжгалузевих продуктів і послуг, а також різноманітних підприємств і організацій, відповідальних за різні елементи, стане особливо складним завданням.

Варто зважати, що туризм є перш за все компетенцією держав-членів, а роль ЄС полягає в тому, щоб доповнювати, підтримувати та координувати дії країн ЄС. Ця роль загалом передбачає сприяння конкурентоспроможності та розвитку сектора та сприяння співпраці (EP, 2023). Зважаючи на важливість для європейської економіки та зайнятості, ЄС рішуче підтримує туристичний сектор разом із стійкими принципами сільського туризму. 4 лютого 2022 року Комісія представила Перехідний шлях для туризму (EC, 2022), а 1 грудня 2022 року Рада прийняла Європейський порядок денний для туризму до 2030 року (Council of the European Union (EU), 2022). Це основні документи, що викладають поточне бачення політики ЄС у сфері туризму.

У Європейському порядку денному для туризму до 2030 року зазначено, що його головною метою є сприяння розвитку туризму, як економічно, екологічно, культурно та соціально стійкого виду діяльності; наголошується на потребі реагувати на виклики, пов'язані зі зміною клімату, втратою біорізноманіття та зобов'язаннями ЄС щодо Порядку денного ООН на період до 2030 року. Окрему увагу приділено сталому розвитку: створенню робочих місць та просуванню місцевої культури, продуктів та послуг. Хоча в документі не згадується конкретно сільський туризм, він пропонує державам-членам взяти його до уваги вплив туризму на якість життя місцевих громад; звернути особливу увагу на транспортні потреби периферійних, менш доступних і віддалених регіонів; сприяти активним способам пересування, таким як їзда на велосипеді та піший туризм; та заохочувати триваліше перебування.

Порядок денний у сфері туризму ґрунтується на візіях Перехідного шляху туризму, який є результатом процесу спільної творчості зацікавлених сторін, розпочатого у 2021 році відповідно до оновленої Індустріальної стратегії ЄС, що визначила туризм як одну з 14 індустріальних екосистем, де необхідно прискорити перехід на зелені та цифрові технології.

Перехідний шлях для туризму (EC, 2022) вимагає від туристичної спільноти впровадити заходи у 27 сферах, щоб зменшити кількість енергії, відходів, води та забруднення для задоволення зростаючого попиту на сталий туризм. У документі зазначається, що різні території мають різні початкові можливості та обмеження щодо реалізації заходів. Консультації із зацікавленими сторонами підкреслюють відсутність хорошого транспортного сполучення та цифрового зв'язку як ключових проблем для уповільнення переходу зеленого та цифрового туризму в сільській місцевості, а також те, що дії та їх подальші дії завжди повинні враховувати особливості території. У контексті шляху розвитку туризму Єврокомісія також запустила нову туристичну інформаційну платформу, щоб допомогти національним і регіональним політикам розробити політику та стратегії для переходу туристичного сектора та покращити стійкість туризму ЄС.

Отже, подолання викликів, рекомендується ґрунтувати на переосмисленні діяльності в туристичному секторі, у тому числі в контексті сільського туризму, через призму цільової моделі (дестинація, як екосистема) (Рис.1.), сутність якої визначає Рішення

Єврокомії 2016/6111 та подальші кроки з її запровадження (Commission EU, 2016), на противагу попередньо панівній ринковій моделі.

Крім того, комунікація Єврокомісії «Довгострокове бачення для сільських територій ЄС: до сильніших, пов'язаних, стійких і процвітаючих сільських територій до 2040 року» (Communication from the Commission to the European Parliament, 2021) визнає відпочинок, туризм і збереження культури і традицій основними аспектами розвитку сільської місцевості, поряд з виробництвом продуктів харчування, управлінням природними ресурсами та захистом природних ландшафтів. У повідомленні зазначається, що такі послуги, як туризм і відпочинок, становлять все більшу частку робочих місць і доходів у сільській місцевості, оскільки частка, пов'язана з сільським господарством, зменшується. При цьому вказується на можливу синергію між сільським туризмом і сільським господарством, особливо органічним землеробством і виробництвом продуктів із географічними зазначеннями. Наприклад, органічне землеробство та зусилля щодо збереження можуть забезпечити діяльність на фермах, наявність місцевих якісних продуктів, адекватне управління ландшафтами та взаємодію моря та суші в прибережних сільських районах. Документ передбачає створення «біо-районів» – географічних територій, де фермери, громадськість, туристичні оператори, асоціації та органи державної влади укладають угоди щодо сталого управління місцевими ресурсами на основі органічних принципів і практики. Отже популяризація географічних зазначень, процес імплементації яких в Україні вже розпочався, вважається особливо перспективним. Зауважимо, що європейські вектори передбачають значний потенціал цього руху у поєднанні з мережею Natura 2000. Її українська складова Смарагдовою Мережею, яка складається з 271 території, і її площа становить 10% площі України (Мережа Емеральд), у той час як середній показник серед країн ЄС сягає 18% від площі держав.

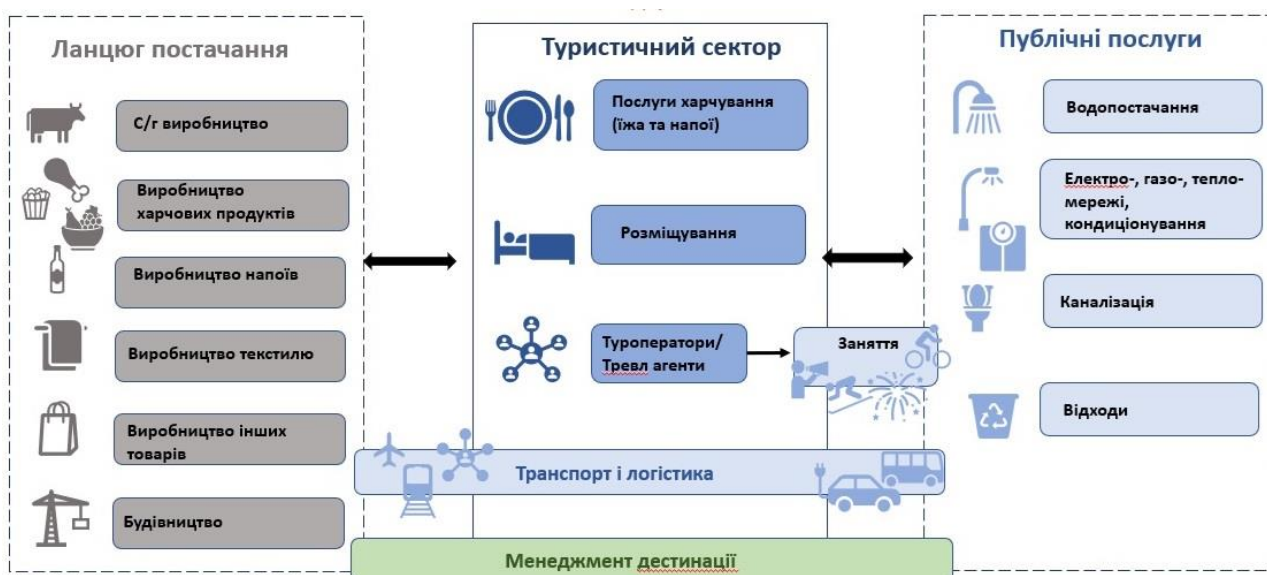

Рисунок 1. Дестинаційна модель екосистеми туризму: ланцюг вартості/цінності в туризмі (складено автором за [Commission EU, 2016])

Серед аспектів, які заслуговують на подальшу увагу, також потреба інтегрованих та інноваційних підходів до стратегічного планування й програмування розвитку, просторового планування туризму, зокрема у сільській місцевості. «Первинні» кроки цифровізації, на жаль, не достатньо беруть до уваги синергетичні можливості ГІС й в українських реаліях потребують просвітництва й освіти в громадах та в середовищі туристичних бізнесів для розуміння й використання відповідних переваг. Пост-КОВІД імператив сталості примножує вимоги споживачів до екологічних ознак туристичного продукту, підносячи цінності екологічного туризму й реалізації його переваг саме в контексті сільського туризму. При

цьому, дедалі активніше долучення сільських гостинних садиб та супутніх бізнесів до міжнародних мереж (Slow Food, Climate Friendly Travel, ZeroWaste, best Tourism Villages by UN Tourism тощо), що попри обмеження, пов'язані з військовою агресією проти України, демонструють досить впевнене збільшення популярності, забезпечує конкретні механізми та інструменти, які раніше не були відомі або доступні, зокрема власникам мікро-, малого- та середнього бізнесу в сільському туризмі України.

Висновки Туризм є перш за все компетенцією держав-членів, а роль ЄС полягає в тому, щоб доповнювати, підтримувати та координувати дії країн ЄС. Сучасні настанови ЄС визначають пріоритетність цифрової та зеленої трансформації в єдності з настановами стійкості та сталості дестинацій. Настанови політики Європейського Союзу в контексті сільського туризму охоплюють стратегічні та директивні документи, комунікації та рішення тощо. Нагальним завданням науково-практичного дискурсу в Україні є ознайомлення з, зрозуміле висвітлення та практичне застосування визначень та нормативно-правових положень, вигод, ризиків й викликів, що пов'язані з розвитком туризму у сільських місцевостях, орієнтуючись на Європейську зелену Угоду, Перехідний Шлях для Туризму, Європейський порядок денний для туризму до 2030 року та враховувати складні українські реалії сьогодення. Щоб витримати конкуренцію, Україна — на шляху до європейської інтеграції — має широко запроваджувати перехід від ринкової до дестинаційної моделі, врахувати серед векторів політики потребу вдосконаленні правових механізмів (також уможливаючи відповідний моніторинг і збір даних), а також слідування початковим крокам у синергії між сільським туризмом і сільським господарством, та впровадження інновацій, включаючи цифровізацію, залучення до міжнародних мереж (Slow Food, Zero Waste, Climate Friendly Travel, Best Tourism Villages від UN Tourism тощо). На майбутнє слід враховувати, що напрацьовані у ЄС практики випереджатимуть почасті «лімітоване обставинами» розуміння ролі сільських територій та потенціалу їхнього туристичного використання в українській практиці, що без належного ознайомлення й кореляції з політиками ЄС втрачатиме конкурентні переваги.

Список використаних джерел:

- Best Tourism Villages by UN Tourism. (n.d.). UN Tourism. Retrieved on 21 April 2024 from <https://www.unwto.org/tourism-villages/en/>
- Commission Decision (EU) 2016/611 (15 April 2016). https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:JOL_2016_104_R_0011
- European Commission, Directorate-General for Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs, (2022). Transition pathway for tourism, Publications Office of the European Union. <https://data.europa.eu/doi/10.2873/344425>
- Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, The European Economic and Social Committee and the Committee of Regions. (2021). *A long-term Vision for the EU's Rural Areas - Towards stronger, connected, resilient and prosperous rural areas by 2040*. COM/2021/345 final. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52021DC0345>
- Council of the European Union. (1 December, 2022). *European Agenda for Tourism 2030 - Council conclusions*. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15441-2022-INIT/en/pdf>
- Gafurova, O. (17 April 2024). Chy ie spryiatlyvym pravove pole Ukrainy dlia rozvytku sil's'koho zelenoho turysmu? [Is the legal field of Ukraine favorable for the development of rural green tourism?]. YouTube. Retrieved on 21 April 2024 from https://www.youtube.com/watch?v=R6cfGY7nryQ&ab_channel=%D0%90%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%8F%D1%81%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83%D0%A1%D0%BF%D1%96%D0%BB%D0%BA%D0%B8%D0%A1%D0%97%D0%A2%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8 (in Ukrainian)

Merezha Emerald [Emerald Network]. (n.d.) Ukrainian Nature Conservation Group. Retrieved on 21 April 2024 from

https://uncg.org.ua/emerald/?gad_source=1&gclid=CjwKCAjwuJ2xBhA3EiwAMVjkVISL--aMm68njLNNh_D7lACtVUuyr4ntgd1p9U_i5bflwQ4Q5714hRoC7D0QAvD_BwE. (In Ukrainian)

Rural Observatory. (n.d.) EU. Assessed on 21 April 2024 on <https://observatory.rural-vision.europa.eu/rural-focus?lng=en&ctx=RUROBS&ts=RUROBS&is=Default&tl=0&cl=rural&clc=tourism-1&trc=DEGURB3&pil=indicator-level>

Rural Tourism. Briefing. (September 2023). European Parliament. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/751464/EPRS_BRI\(2023\)751464_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/751464/EPRS_BRI(2023)751464_EN.pdf)

Rural Tourism. (n.d.). UN Tourism. Retrieved on 21 April 2024 from <https://www.unwto.org/rural-tourism>
Tourism and Rural Development: A Policy Perspective, 2023. UNWTO <https://www.e-unwto.org/doi/epdf/10.18111/9789284424306>